

Munteanu O.
(Chişinău)

Tipologia și particularitățile complexelor Poienești - Lucașeuca la Orheiul Vechi

Cadrul general. Orheiul Vechi este unul dintre cele mai neordinare situri din spațiul pruto - nistrean. Este o adevărată rezervație peisajistică, dar și arheologică. Situată pe apa Răutului, la circa 18 km de vărsarea în Nistru, ea ocupă un loc extrem de important din punct de vedere strategic, dar și extraordinar de pitoresc. Aceste peisaje splendide încep în imediata apropiere a actualului oraș Orhei, renumit și grație ctitoriei lui Vasile Lupu. Din marginea orașului, valea Răutului își schimbă radical aspectul, formând un landsaft mai rar întâlnit în aceste locuri, cu maluri abrupte și înalte. Apa șerpuiește îndemnată printre stâncile calcaroase, modelând promontorii de o frumusețe aleasă. Spectaculozitatea atinge dimensiuni maxime în preajma marilor meandre dintre satele Trebujeni și Butuceni. Aici apă formează două promontorii cu un relief de basm, străjuite de malurile stîncoase și abrupte ale Răutului, înalte de circa 90 m. Este un teritoriu aproape izolat, comunicarea cu restul lumii fiind posibilă doar dinspre vest, printr-o îngustă și de legătură pentru promontoriul "Peștere", sau dinspre est pentru promontoriul "Butuceni".

Impotența strategică a microzonei vine să fie confirmată de siturile ce și-au găsit loc acolo, caracterizând diverse segmente cronologice. Astfel, pe teritoriul celui dintâi promontoriu a fost fondat orașul medieval moldovenesc Orhei - reședință a pîrcălabului - care însă mai târziu a fost strămutat în perimetrul actualului oraș Orhei. Locul părăsit și-a menținut însă numele, extinzându-se asupra întregii rezervații arheologice - Orheiul Vechi. Bineînțeles că orașul medieval și forpostul tătarăsc Şehr - al - Jedid, care s-a constituit ceva mai devreme pe aceleași locuri, reprezintă obiectivele de bază ale Complexului Muzeal, de rînd cu siturile din epoca Latene-ului, dar nu sunt unicele. Pe aceste promontorii sunt semnalate urmele activității umane începînd din epocile preistorice și pînă în secolul XVII.

Etapele cercetării. Cunoscut în mod sigur din secolul trecut, situl a început să fie cercetat sistematic din anul 1947. Pînă în anul 1962 conducătorul șantierului a fost G. Smimov. Ceva mai târziu, cercetările au fost reluate de Pavel Bărnea (1968 - 1991) și Ion Hîncu (1993 - 1995), care și-au focalizat atenția asupra spațiilor ce defineau epoca medievală. Concomitent s-au desfășurat cercetări în siturile getice de pe promontoriul "Butuceni" sub conducerea lui Ion Niculiță.

Începînd cu anul 1996, cercetările în promontoriul "Peștere" au fost reluate de o echipă nouă, din care fac parte cercetători de la mai multe instituții de profil: Centrul de Cercetări Arheologice din Republica Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat, Universitatea Liberă Internațională din Moldova. Conducătorul șantierului este profesorul Gheorghe Postică. Important, în contextul nostru, este că din acel an au început investigații sistematice în așezarea de epocă Latene de tip Poienești - Lucașeuca, ce se află la extremitatea vestică a promontoriului.

Pentru prima dată vestigiile acestui orizont la Orheiul Vechi au fost semnalate în anul 1983, în rezultatul cercetărilor efectuate de Ion Niculiță și Gheorghe Postică. Atunci a fost descoperită o locuință și o importantă cantitate de ceramică de tip Poienești - Lucașeuca. Ceva mai târziu, în anii 1986 - 1988, au mai fost descoperite câteva complexe Poienești - Lucașeuca, publicate în anul 1991 de Marc Tkaciuk (Ткачук, 1991, c.44-53). După aceasta, așezarea n-a mai fost supusă cercetării pînă în anul 1996. Începînd cu acel an săpăturile din perimetrul așezării au fost reluate, subsemnatul fiind responsabil de acest sector. Investigațiile au continuat pînă în anul 2001.

Voi încerca în rîndurile de mai jos să prezint un tablou succint al rezultatelor cercetării și, pornind de la realitățile arheologice ce caracterizează situl, să dau răspuns la câteva întrebări ce au apărut pe marginea interpretării acestuia în fazele mai timpurii de studiere, dar să și urmăresc procesele legate de evoluția culturii Poienești - Lucașeuca în general. În mod special voi stărui asupra unor considerente privind cadrul cronologic și aspectul etnic.

În perioada investigațiilor sistematice din ultimii ani au fost trasate trei secțiuni în perimetrul așezării Poienești - Lucașeuca (S70; S77; S81), fiind cercetată o suprafață de 996 m.p. Ca rezultat, a fost stabilită stratigrafia pe un segment de 112 m de la vest la est și de 20 m de la nord la sud (în partea sudică a drumului spre Butuceni), precum și pe distanța de circa 100 m de la nord la sud în partea de nord a drumului. Suprafața studiată a scos la lumină zilei 19 complexe arheologice din perioada Latene-ului, aparținînd orizontului Poienești - Lucașeuca: 4 locuințe (1 de suprafață și 3 adîncite în sol) și 15 gropi auxiliare. Avînd în vedere și cercetările anterioare, se totalizează 25 de complexe: 6 locuințe, 16 gropi auxiliare, 2 amenajări și o înmormîntare.

Complexele locative. Complexele locative ce au fost cercetate la Orheiul Vechi sunt de două tipuri: adîncite în sol și de suprafață. De altfel, situația este similară în majoritatea siturilor Poienești - Lucașeuca, cu excepția așezării de la Socol (Пачкова, Вакуненко, 1979, c.5-10) - numai locuințe adîncite în sol și așezării de la Kruglik (Пачкова, 1978, c.58-59) - numai locuințe de suprafață.

Locuințe adîncite. Complexul nr.1 a fost descoperit în partea de sud - est a suprafeței nr.70 la adîncimea de 0,4 - 0,6 m și reprezintă o amenajare de formă rectangulară, cu marginile rotunjite. Avea dimensiunile de 5,1 x 3,9 și era orientat pe axa mare de la est spre vest. Adîncimea complexului era de 1,4 - 1,55 m, pătrunzînd cu 0,7 - 0,9 m în rocă (lut). Podcausa reprezintă lutul bătătorit, fiind relativ orizontală, cu o ușoară albiere în partea de vest. În interior, de-a lungul pereților, se găsea un prag cu lățimea de 0,15 - 0,3 m și înălțimea de 0,1 - 0,15 m de la podea. În partea de est și de nord - est, complexul întretaia trei gropi auxiliare care aparțineau tot orizontului Poienești - Lucașeuca. Instalații pentru foc n-au fost descoperite.

Umplutura amenajării era alcătuită din sol cenușos afinat, îmbibat pe alocuri cu cărbune de lemn, chirpici, pietre cu dimensiunile de circa 0,15 x 0,1 x 0,1 m, ceramică și oase de animale. Ceramica din umplutură aparținea în exclusivitate orizontului Poienești - Lucașeuca - 356 fragmente, dintre care: Grosieră netezită -

217 fr. (61 %); Grosieră barbotinată – 45 fr. (12,6 %); Fină lustruită, neagră – 64 fr. (18 %); Amfore grecești – 30 fr. (8,4 %).

În cadrul complexului au fost descoperite patru piese de inventar: o cută lucrată din piatră de gresie; fragmentul unei linguri de turnat metal cu suprafața puternic arsă, parțial zgurificată în interior (dimensiuni – 6 x 4 x 1 cm); o lamă din silex și un fragment de la o rășniță din piatră cu suprafața bine șlefuită (grosimea – 4,5 - 5 cm). În complex s-au mai descoperit 68 oase de animale necalcinate și patru bucăți de zgură de fier (100 gr.).

Complexul nr.4 a fost descoperit la adâncimea de 0,7 - 0,9 m în partea de sud a suprafeței nr.70. Amenajarea avea formă rectangulară cu marginile rotunjite și era orientată pe axa mare de la nord - vest spre sud - est. Dimensiunile erau de 4,6 x 3,6 m, iar adâncimea – 1,3 - 1,45 m, pătrunzând cu circa 0,5 - 0,6 m în rocă. Podeaua era orizontală, reprezentând lutul bătătorit. Instalații pentru foc la nivelul podelei n-au fost descoperite.

Umplutura semibordeului era alcătuită din sol lutos afinat, îmbibat cu cărbune de lemn, chirpici, pietre de dimensiuni nu prea mari (12 x 9 x 8 cm), cochilii de melc, fragmente ceramice și oase de animale necalcinate (3 fragmente).

Ceramica din complex aparține orizontului Poienești - Lucașeuca – 20 fragmente, dintre care: Grosieră netezită – 16 fr. (80 %); Grosieră barbotinată – 0 fr.; Fină lustruită, neagră – 3 fr. (15 %); Amfore grecești – 1 fr. (5 %).

Complexul nr.53 a fost descoperit în partea de nord a secțiunii nr.65. El avea formă rectangulară în plan, cu marginile rotunjite și era orientat pe axa mare de la nord - est spre sud - vest. Dimensiunile erau de 5,2 x 4,1 m, iar adâncimea – 0,52 - 0,75 m. De-a lungul laturilor de sud și de est încăperea era dotată cu un prag ce avea înălțimea maximală de 25 cm. În centrul amenajării se afla o gropiță de la parul de susținere a acoperișului. În partea de sud - vest a locuinței a fost cruțată o porțiune de lut, pe suprafața căreia se afla concentrat majoritatea materialului arheologic, reprezentat în mare măsură de ceramică.

Tehnica de construcție a acestor amenajări este una tradițională pentru toate – carcasă de lemn și nuiele, peste care se aplica o lipitură de lut. Urme ale parilor de susținere deocamdată n-au fost surprinse în nici unul dintre complexe cercetate (excepție face doar complexul nr.53 ce are urma unui par central), situație frecventă, de fapt, și în alte situri similare. Podeaua era orizontală, reprezentând lutul bătătorit. Deocamdată n-au fost atestate resturi ale câtorva sisteme de încălzire staționare în aceste tipuri de locuințe. Acoperișul, din cele observate, era realizat din material vegetal.

Alături de acești foarte firești indici comuni există însă și unele particularități. Astfel, având la bază propunerea lui Ioan Glodariu, locuințele adâncite în sol de la Orheiul Vechi pot fi raportate la tipul desemnat prin termenul de bordeie (aproape toate ele au fost adâncite cu mai mult de 1 m în raport cu nivelul de călcare, pătrunzând în solul viu la o adâncime ce depășește 0,5 m). De remarcat deosebirea acestora în comparație cu tendința generală a purtătorilor culturii Poienești - Lucașeuca de a amenaja locuințele, având predilecție pentru semibordeie – locuințe adâncite în sol până la 0,5 m.

O a doua particularitate este determinată de existența pragurilor în amenajarea interioară a locuințelor adâncite. Din cele cinci locuințe adâncite în sol ce au fost cercetate la Orheiul Vechi – trei au astfel de elemente constructive. Adevărat că ele sunt diferite – și ca forme, și ca dimensiune, și ca amplasare, și, probabil, chiar ca funcționalitate. Totuși existența lor reprezintă elemente demne de luat în seamă.

Locuința de suprafață. Complexul nr.2 a fost descoperită și cercetată în campania anului 1996 în partea de sud - est a suprafeței nr.70, la circa 90 m în direcție estică de incinta direcției complexului muzeistic. La moment este unica de acest fel. Ea se caracterizează prin mai multe particularități.

În primul rând, impresionează parametrii săi dimensionali. Având forma rectangulară, ea acoperă o suprafață de 10 x 12 m.p., laturile fiind orientate pe axa mare de la nord - vest spre sud - est. Un spațiu aflat de mare ocupat de vreun complex nu a fost cunoscut până acum în siturile culturii Poienești - Lucașeuca (cele mai mari construcții, reprezentând și ele excepții, acopereau o suprafață de două ori mai mică: Kruglic – 48 m.p.; Rudi – 50 m.p.).

O a doua particularitate, reprezentând și ea o situație insolită, dar foarte semnificativă, este legată de tehnica de construcție. Pentru prima dată în complexe culturale Poienești - Lucașeuca a fost semnalată utilizarea pietrei. Dezvelind complexul (acesta a fost cercetat doar parțial, dinspre sud el pierzându-se în peretele profilului), a fost surprinsă o porțiune de temelie din piatră ce avea lungimea de circa 6 m și lățimea de 0,25 - 0,3 m. Pietrele ce nu depășeau dimensiunile de 0,3 x 0,25 x 0,15 m n-au păstrat nici urme de prelucrare, nici urme de folosire a vreunui liant. O astfel de situație nu este cunoscută în spațiul pruto-nistrian al acestei perioade decât în regiunile sudice, dar care aparțin altui orizont cultural.

Demne de luat în seamă sunt și alte nuanțe legate de acest complex. Spre exemplu, de remarcat marea cantitate de ceramică ce a fost recuperată din umplutura acestuia – 1008 fragmente. Dintre ele: Ceramică fină – 159 fragmente (15,8 %); Ceramică grosieră netezită – 649 fragmente (64,4 %); Ceramică barbotinată – 115 fragmente (11,4 %); Amfore grecești – 85 fragmente (8,4 %).

Destul de multe la număr erau și oasele de animale – 222, dintre care 165 erau narse, iar 57 erau calcinate. Au mai fost descoperite 3 "lustruitoare" (două din ele erau lucrate din torți de amfore, iar cea de-a treia – din fund de amforă), o fusaioală, un obiect de fier și un fragment de psalie. Foarte sugestiv, în contextul unor repere cronologice, este acest fragment de psalie, care face parte din categoria celor în formă de "S", cu două orificii.

La capitolul particularități, de mai luat în seamă dotarea construcției cu instalație pentru foc. Aceasta se afla lângă peretele de nord - vest a încăperii, reprezentând o aglomerație de formă ovală constituită din cărbune de lemn și pietre. Dimensiunile aglomerației erau de 1,1 x 0,6 m cu grosimea de circa 0,15 - 0,18 m.

Important de menționat că vatra (de altfel ca și o bună parte a întregii construcții) suprapunea un bordei ce aparține aceluiași orizont cultural și care stratigrafic se leagă și de alte construcții și amenajări contemporane. Or, este cert

că așezarea a avut cel puțin două faze în evoluția sa. Fără să operăm cu date absolute acum, dar având în vedere unele repere cronologice din stratul cultural, precum și datarea timpurie a psaliei, putem admite la această fază de cercetare că situl orizontului Poienești - Lucașeuca din promontoriul "Peșteră" este unul din faza inițială a culturii, ce reprezintă încă o particularitate a sitului.

Complexele auxiliare. În cadrul așezării au fost descoperite 16 complexe auxiliare, dintre care majoritatea sunt gropi menajere. Toate gropile au formă ovală sau circulară în plan. Secțiunea lor de obicei este cilindrică, semnându-se totodată și alte forme mai mult sau mai puțin regulate (tronconică, în formă de pilnie, cu praguri). Dimensiunile gropilor sunt diferite și ele. Astfel, diametrul variază de la 1 m la 2,2 m, iar adâncimea de la 1,1 m la 3 m. Având în vedere structura solului de umplură și materialele descoperite, majoritatea complexelor pot fi raportate la cele mai obișnuite gropi menajere, perfect încadrându-se în tipologia complexelor similare din siturile Poienești - Lucașeuca deja cercetate. Alte trei complexe au o explicație mai puțin clară din punct de vedere funcțional. Două dintre ele au fost cercetate în campaniile anilor 1986 - 1988 (Tkaczyk, 1991, c.44-53).

Una din ele are forma aproape rectangulară, cu marginile rotunjite. Dimensiunile erau de 2,05 x 2,65 m.p., pătrunzând în solul viu până la adâncimea de 0,2 m. Materialul recoltat este reprezentat doar de ceramică care în exclusivitate aprține orizontului Poienești - Lucașeuca. Acest complex se afla în imediata apropiere de mormântul nr.1.

Al doilea complex are o formă neregulată în plan, fiind compus din două amenajări, legate între ele printr-un șanțuleț. Fiecare din cele două amenajări acoperea o suprafață a câte 12 - 13 m.p., forma lor apropiindu-se de un dreptunghi cu marginile rotunjite. Complexul se adâncea în rocă până la 0,5 m, la nivelul podelei fiind surprinse 5 gropi (câte 2, respectiv 3 în fiecare). Gropile erau circulare în plan, diametrul variind de la 1,1 la 1,8 m adâncimea gropilor era cuprinsă între 1,1 - 1,35 m. Materialul de bază este reprezentat de ceramică (460 de fragmente), pe care autorul a împărțit-o în patru categorii: Ceramică grosieră - 307 fragmente - 66,7 % (autorul nu menționează raportul între ceramica barbotinată și cea netezită, deși atenționează asupra procentajului sporit al celei dintâi); Ceramică fină, lustruită - 126 fragmente (27,4 %); Ceramică grecească (amfore) - 27 fragmente (5,9 %).

De remarcat în acest complex numărul important al ceramicii de factură fină.

Cel de al treilea complex a fost cercetat în campania anului 1996 (complexul nr.6). Groapa a fost descoperită în secțiunea nr.70, trasată în lunca Răutului la sud de drumul ce coboară spre s. Butuceni, la circa 100 m de colțul de sud - est a curții Direcției Muzeului.

Groapa avea forma circulară în plan, secțiunea fiind în formă de clepsidră (fig.2/5). Diametrul gurii era de 1,4 x 1,5 m, al corpului în partea centrală - 2 x 2,1 m și al fundului - 1,5 x 1,6 m. Adâncimea gropii era de 3 m. Sigur că aceste caracteristici privesc separat nu oferă careva indici de meditație mai profundă. Privite în ansamblu însă cu alți parametri, tabloul poate căpăta alte contururi. Astfel, deja maniera de umplere a amenajării lasă anumite rezerve în ce privește interpretarea ei ca o simplă groapă menajeră: în partea superioară, până la

adâncimea de 2 m, ea a fost umplută cu sol negru omogen fără impurități, iar mai jos urmau straturi succesive de lut și cenușă în asociere cu cărbune de lemn. Grosimea straturilor de cenușă cu cărbune ajungea până la 0,1 m. În solul de umplură practic la toate nivelele se aflau fragmente ceramice, oase de animale și bucăți de zgură de lut. Cel mai important este faptul că fundul gropii era acoperit cu un strat gros de cenușă, iar pe el se afla o coroană întreagă de cerb. Aceasta era intactă și doar la rădăcină era puțin arsă. În groapă au mai fost găsite o cutie de gresie, o fusaiolă lucrată din perete de amforă grecească și o "lustruitoare".

Având în vedere dimensiunile gropii, umplutura compusă din straturi succesive de lut și cenușă în partea inferioară a gropii și, mai ales, perechea de coarne de cerb (una cu siguranță recuperată în urma vânătorii) de pe stratul de cenușă de la fundul acesteia și, ținând cont de valoarea de întrebuințare a cornului (îmi vine greu să găsec motive ce ar justifica o simplă renunțare la acest material tradițional prețios), s-ar putea admite caracterul ritual al acestui complex.

În ce măsură el poate reflecta concret practicarea unui sau altui cult, îmi vine greu să mă pronunț acum, mai ales că analogiile în spațiul carpato - danubiano - pontic sunt încă foarte puține. Astfel, sunt cunoscute doar 2 gropi cu depuneri de cerb în cetatea Grădiștii (Sârbu, 1996, p.46), jud. Brăila și 2 cu sacrificii de căprior: una la Șura Mică, jud. Sibiu (sec. II - I a. Chr.) (Crișan, 1986, p.419) și una la Cernavodă, jud. Constanța (sec. IV - III a. Chr.) (Haas, Maximilian, Nicolăescu - Ploșor, 1957, p.309-313). Important de menționat că pentru acest spațiu în intervalul de timp respectiv, când este vorba de sacrificii de animale, preferință se acorda celor domestice (ciinele, calul, porcinele, bovinele), cazurile de sacrificii de animale sălbatice (considerate impure) fiind rarissime (iepurele, vulpea, căprioara) (Sârbu, 1993, p.49). Sigur că în viitor noile descoperiri ar putea clarifica situația, deocamdată însă n-ar fi de neglijat simbolistica foarte complexă a cerbului - simbol al fecundității, al ritmului creșterii și al renașterii, imagine a reînnoirii ciclice, desecori asociată cu cea a copacului vieții. Cerbul mai apare și ca simbol al Soarelui, vestitor al luminii și chiar ca un mediator între Cer și Pământ (Chevalier, Cheerbrandt, 1995, p.290-294). De aceea nu este exclus ca practicarea unuia dintre aceste culturi - fie al soarelui, fie al fecundității (fertilității) - să fie reflectat de construcția nr.6 de la Orheiul Vechi, lăsată de populația purtătoare a culturii Poienești - Lucașeuca.

Complexele funerare. Deocamdată a fost descoperit și cercetat un singur mormint (publicat de M. Tkaczyk în anul 1991).

Mormintul nr.1 se caracterizează prin ritualul de incinerare. Defunctul a fost cremat în afara complexului, resturile calcinate fiind depuse într-un vas de factură fină cu suprafața lustruită ce avea urme de ardere secundară. Urma funerară a fost acoperită cu un recipient în formă de castron, ars și el secundar. Suprafața vasului era lustruită și buza interioară fațetată. Ambele vase sunt tipice pentru cultura Poienești - Lucașeuca și nu au indicatori particulari. La aceste materiale se adaugă o fibulă de fier, care este de tipul "B" conform clasificării lui J.Kostrzewski. Aceasta are o circulație foarte largă în timp(de la sfârșitul secolului III a. Chr. până în secolul I a. Chr.), astfel încât nici ea nu poate servi în calitate de indicator cronologic. Dincolo de aceasta, dar și de faptul că alte morminte nu sunt

deocamdată cunoscute în zona Orheiului Vechi, importanța acestui complex rămâne a fi enormă.

Făcînd bilanțul prezentării, atenționăm asupra existenței în situl Poienesti - Lucașeuca de la Orheiul Vechi a tuturor tipurilor de complexe reprezentative culturale. Observațiile făcute au scos în evidență, pe lângă parametrii tradiționali, un șir de particularități care urmează a fi corelate cu celelalte materiale și sistematizate atît în contextul așezării respective cît și a culturii în general.

Типология и особенности комплексов Поянешть - Лукашевского поселения в Старом Орхее

Резюме

В данной статье рассмотрены жилищные и вспомогательные комплексы Поянешть - Лукашевского поселения в Старом Орхее, Молдова. Поселение расположено в нижнем течении р. Рэут, в центральной зоне Пруто - Днестровского междуречья. Оно было открыто в 1985 году экспедицией Кишиневского Государственного Университета, возглавляемой И.Т.Никулциц. В том же году было найдено и исследовано одно жилище этого горизонта. Так же было обнаружено существенное количество керамики, указывающее на чёткое обозначение Поянешть - Лукашевского поселения. В 1986 - 1988 годах П.Бырия исследовал ещё два жилищных комплекса и одно захоронение.

Начиная с 1986 года и по 2002 год организована совместная экспедиция трёх Университетов, одной из поставленных целей было систематическое исследование Поянешть - Лукашевского поселения. Будучи во главе этого сектора, исследованы 19 комплексов: 4 жилых сооружения, а так же 15 ям. Каждый из этих типов комплексов наделён определёнными специфическими характеристиками, которые и составили основу статьи.

Bibliografie

- Пачкова С.П. К вопросу о памятниках познелатенского времени на верхнем Днестре // Проблемы этногенеза славян. - К., 1978. - С.58-59.
- Пачкова С.П., Вакуленко Л.В. О культурной принадлежности поселения познелатенского времени у с. Сокол // Славяне и Русь. - К., 1979. - С.5-10.
- Ткачук М.Е. Новые данные к исследованию памятников типа Поянешть - Лукашевка по материалам Старого Орхея // Археологические исследования в Старом Орхее. - Кишинев, 1991. - С.44-53.
- Chevalier J., Cheerbrandt A. Dicționar de simboluri. - București, 1995. - Vol.I.
- Crîșan I.H. Spiritualitatea geto - dacilor. - București, 1986.

Haas N., Maximilian C., Nicolăescu - Plopșor D. Date de expertiză antropologică asupra oaselor incinerate din două urne descoperite la Cernavodă // Materiale. - 1957. - 4. - P.309-313.

Sârbu V. Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto - dacilor. - Galați, 1993.

Sârbu V. Dava getică de la Grădiște, județul Brăila, I. - Brăila, 1996.